

PETHŐ ZSOLTNÉ NÉMETH ERIKA, SZENTENDRE UTCANEVEI. SZENTENDRE, 1983. 215 lap, 1 TÉRK. /PEST MEGYEI TÉKA. 3. SZ./

A magyarországi városok utcaneveivel foglalkozó tanulmányok, könyvek sora erőteljes ütemben növekszik. Mind helytörténeti, mind nyelvészeti, névtani szempontból érdekes téma, hasznos, jelentős munka egy-egy ilyen könyv. Akarva-akaratlan sok értékes adatot tartalmaznak általában a névtan kutatói, művelői számára is ezek az utcanévvizsgálatok, s azt hiszem, e könyv szerzője csak szerénységből írta előszavában: „Az utcanevek névtudományi vizsgálatától eltekintettem.” ...„A kiadványnak nem célja új tudományos adatok feltárása, inkább a már ismert adatok közzététele ismeretterjesztő formában.” /4./ Mindennek ellenére forrásjellegű és tudományos értékű a munka, s ismertetésemben is ezzel az értékítélettel foglalkozom vele: arról is szót ejtek, amit nem tartok benne jónak.

A bevezetés korszakokra tagolva ismerteti meg bennünket Szentendre utcanévtörténetével. Az első időszak a hivatalos utcanévadás előtti kor, amelyet a szerző 1894-gyel zár. Valószínűleg azonban jóval korábbra kellene tenni a „hivatalos” névmegállapítás korát, ami azonban nem azonos a mesterséges névadás kezdetével. Tudomásom szerint központi utasításra 1851-ben írták össze először az utcákat /SZABÓ FERENC, Békés megye helységeinek utcanevei a múlt század közepén. Gyula, 1961. 32/, s hamarosan osztrák közigazgatási rendelet írta elő az utcanévtáblák elkészítését is. 1878-ban már új összeírást rendeltek el, s új névtáblák készítését írták elő /SZABÓ FERENC: A belterület története. In: Orosháza története és néprajza. Szerk. NAGY GYULA. Orosháza, 1965. II, 36/. Természetesen ez még a népi /természetes/ elnevezéseket vette számba mindkét alkalommal, s a hatóság nem szólt bele a névadásba, de szorgalmazta. Nem tartható valószínűnek, hogy „egészen 1894-ig eszébe sem jutott a város vezetőinek elnevezni az utcákat” /7/, legföljebb nem maradt fenn nyoma a hivatalos iratokban, jegyzőkönyvekben. Különben a Paprikahegyre felvezető utca, Dunához vezető utca stb. a természetes névadásnak jel-

legzetes példája ebben az időszakban. És nagyon szép esetei ezek a körülírásos helymeghatározások és a valódi nevek közötti átmeneteknek, amelyeket Inczeffi Géza óta „laza szerkezetű nevek” terminus technicusa jelöl, s amelyek körül máig is folyik a vita.

A könyv szerzője szerint Szentendre utcanévrendszérének második korszaka 1894-től 1925-ig tartott. Ezzel tulajdonképpen egyet is lehet érteni, ha valóban nem voltak új elnevezések, átkeresztelések az 1919 és 1925 közötti időben. Ennek nyoma nem maradt fenn, s elképzelhető is a nevek változatlanul hagyása, ugyanis az 1894-es utcanévadás elsősorban a természetes nevekre alapult, amelyeknek megváltoztatása nem volt szükségszerű, később is hiba volt, s csupán 16 személyneves utcát találunk a szerző csoportosításában. Ezek között vannak szentek nevei /Anna, Katalin, Péter-Pál/, amelyek talán különös kategóriáját alkotnák inkább a személyekről elnevezett utcáknak, s nehezen sorolhatók a magyar történelmi alakok /Kossuth, Rákóczi, Thököly, Zrínyi/ valamint a Habsburg-ház képviselői /Erzsébet, Ferenc József, Mária Terézia/ közé, akik ugyanekkor utcát kaptak, s természetes, hogy az utóbbiak nevét viselő utcákat át is keresztelték később más nevekre. A legtöbb utca ebben az időszakban irányáról, fekvéséről, nagyságáról, alakjáról, a benne levő épületekről kapott nevet, s nagyon sajnálatos, hogy éppen ezek estek áldozatul legnagyobb arányban a későbbi átkeresztelési eljárásoknak, hivatalosan kötelező névadási hullámoknak.

A harmadik időszakot 1925-től 1933-ig határozza meg a szerző. Ekkor már 156 utcája volt a településnek (sok név nélkül), s kétségtelenül időszerű volt az utcanévrendezés, de nem volt indokolt a meglepően sok /56/ személynév használata a névanyagban. Természetesen ez a kordivat hatása, és az elnevezők mentségéül említi a szerző, hogy ezekből nem kellett később sem megváltoztatni 32 nevet, hiszen örök értéket alkotó magyar írók, festők, a nemzeti történelem nagyjai, haladó politikusok stb. nevét használták föl elsősorban. Meglepő azonban, hogy a Bethlen, Dobó, Kinizsi stb. nevű utcákat mégis

átkeresztelték később. Ugyanekkor szaporodnak meg a közömbös utcanevek /elsősorban virágok neveit viselő/, ami arra mutat, hogy a megszáporodott utcákat nem tudták természetes nevekkel ellátni, személyneveket meg nem akartak adni túl nagy számban.

A következő időszak 1933-tól tart 1945-ig. Talán lehetne arról vitatkozni, hogy érdemes volt-e kettéválasztani a két világháború közötti korszakot, hiszen a politikai légkör, ideológiai hatás, életszemlélet nemigen változott oly mértékben, hogy ezt indokolta volna. Mégis egyetértek a szerzővel, hiszen az aprólékosabb, finomabb vizsgálat új, nem várt eredményeket adhat, s ha nem talál különbséget a két időszak között a kutató, akkor is megteheti az összevonást később, amikor összehasonlító rendszerezése esetleg ezt szükségessé teszi. Véleményem szerint nincs különbség az 1925--1933 és az 1933--1945 két időszaka között. Néhány új utcanév született ugyan 1933-ban, amikor sok 1925 óta beépült utcát kellett elnevezni, de ezek alig térnek el az eddigi utcanévrendszertől. Az „alig” egy újabb névtípusra vonatkozik: a gyümölcstermések neveire, amelynek gazdag választékát a szerző a helyi viszonyok figyelembevételének tekinti, s a természetes nevekhez hasonlítja, mivel „a város gyümölcstermelésének legjelentősebb területei” kaptak ilyen utcaneveket. Ez kétségtelenül elismerésre méltó és követendő névadási mód, valamint az is jelentős, hogy ezek az utcanevek meg is maradtak máig, s őrzik a régi gyümölcstermelés jelentőségét, noha ma már különböző okból csökkent a gyümölcsfák száma. Ebben az időszakban érdekes módon a szerző nem jelölte kurzivált szedéssel a megmaradt neveket, s a Mandula utca nevét adattárában 1962-re datálja, noha itt említi először. Az 1945 és 1958 közötti időszak nagy változásokat hozott Szentendre utcanévanyagába is — sajnos. Pedig a levéltári adatok szerint nagyon jó elvek alapján próbálták rendezni az elnevezéseket. 1949. május 22-én olyan javaslatot terjesztettek a képviselő-testület elé, amely valóban a város történetét és lakóinak történetét tekintette elsődleges kiindulópontnak az utcanévadásban. Mind

a hat kerületnek nevet javasoltak, s 52 olyan utcanevajanlást tettek, amelynek el nem fogadását a szerzővel együtt valóban sajnálhat az utcanevek iránt érdeklődő névtanos, de sajnálhatja a város mostani vezetősége is. Egy-két kivétellel valóban helytörténeti jelentőségű és soha meg nem változtatandó nevek ezek. Kár, hogy az előterjesztő nevét, a bizottság vezetőjének nevét nem tudjuk meg, pedig a Király-hegy, Király-patak, Király-forrás stb. nevek megváltoztatását javasló képviselő-testületi tag nevét megörökítésre méltónak találta a szerző.

A tárgyalat időszaknak szinte majdnem minden esztendejében /1945, 1946, 1949, 1950, 1952, 1955, 1956, 1957, 1958!/ utcanevváltoztatás történt Szentendrén — és a többi magyarországi településen is. Közülük az 1958-as volt a legnagyobb jelentőségű, amikor 28 utcát kereszteltek át /zömükben az előző évek elhibázott névadásait helyesbítendő/. Áttekintő strukturális képet nem kapunk, nem is kaphatunk erről az időszakról, aminek talán egyik oka a város akkori vezetői helyett érzett szégyen, de hát amiről nem beszélünk, az még létezett, s tanulságul hadd soroljunk föl néhány akkor keletkezett utcanevet. Nem egészen világos számomra, de az adattár szerint 1958-ban! kapta nevét a Sztalin utca, s az idézet szerint ezt 1958. augusztus 15-én javasolta az akkori igazgatási osztály vezetője! /27/. Az 1950-es évekből való /pontos évszám nélkül, mivel talán a jegyzőkönyvek eltűntek/ a Gerő utca, Beloianisz utca /következetesen Belloianisz-nak írva/, Sztahanov utca, Rákosi Mátyás utca /csak 1957. szept. 6-án merült föl a gondolata a név megváltoztatásának, a végrehajtás pedig egy év múlva valósult meg/, Molotov utca stb.

Az utolsó időszak 1960-tól 1979-ig tart. Ennek az időszaknak a névadásáról részletes elemzést olvashatunk a könyvben, s megállapításaival egyet is lehet érteni. Jóllehet a személyekről elnevezett utcák száma nem kevés, majdnem mindegyik elnevezés helytörténeti kapcsolatú. Egyetlen megjegyzésem van velük kapcsolatban: a doktori cím használata az utcanevekben éppen olyan visszas, mint a könyvek szerzői, írói körében.

Különben a doktori cím következetes használata nevetséges lenne, hiszen nem csupán Bajcsy-Zsilinszky Endre, Deák Ferenc, Mathiász János és még sokan mások, hanem jogi végzettsége alapján Kossuth Lajos, Jókai Mór, Katona József neve mellé is ki kellene tenni az utcanevekben a doktori címet.

Nagyon szép képet kapunk a szerző összefoglalásából a fejezetben a város utcaneveinek összetételéről. A gazdag anyag rendszerezésén kívül különösen megkapó az a megállapítása, mely szerint a város ma használt 446 utcanévből 300 utal valamiképp a város múltjára, életére. Ha van is ebben a számban olyan név, amely tévedésből, jószándékú szépitésből került ebbe a kategóriába, akkor is jelentős számú a városhoz kötődő nevek száma. A névállományból 84 a védett utcanév, s ezek összetétele első áttekintésre is érthetetlen, a szerző szerint is ez a „védetté nyilvánítás még az átfogó történeti kutatások előtt született, ezért érdemes lenne a felmerült új források után kibővíteni, revideálni” /26/.

A könyv terjedelmes része a betűrendes adattár /27--186/. Ebben a mai utcanevek alapján találjuk meg az utcákat, régi neveit, névadási magyarázatait, névadóinak életrajzát, források jelzeteit, az utcanévváltoztatás földeríthető eseményeit, kísérleteit stb. Nagyon hasznos ez az adattár a névélettani kutatások és a helytörténeti ismeretterjesztés céljából egyaránt. Lelkiismeretes, a legnagyobb pontosságra törekvő munka, amelynek értékét csak az becsülheti föl igazán, aki már végzett hasonló kutatásokat, s megpróbálta munkája eredményeit névcikkekben összefoglalni. Nem névtani szempontú az a kifogásom, hogy egyik-másik név mellett szenvedélyes és néha elfogult ismertestést találunk, más nevek mellett pedig szenvtelen tényközléset, a tevékenységeket eltakaró száraz életrajzi adatokat. Talán még az sem névtani probléma, ha nagyon zavaró is, hogy a betűrendben külön csoportot alkotnak a hosszú ékezetes és rövid ékezetes betűk /a-á, e-é stb./, de hát ez elsősorban nem ennek a kötetnek a vétké, s a névtanosoknak a Központi Statisztikai Hivatalban kellene kezdeni a harcot ellene /ezt azonban még az MTA Helyesírási Bizottsága sem vállalja/.

Igen jó névfőlsorolások, kiváló index, gazdag irodalomjegyzék és egy nagyon rosszul sokszorosított térkép egészíti ki a könyvet, amely egyébként minden szempontból nagy nyeresége névtani szakirodalmunknak, s a szerző szerénykedése ellenére, amely szerint „a kiadványnak nem célja új tudományos adatok feltárása” /4/ kiváló földolgozást és sok, értékes, fontos új adatot kaptunk a könyvből.

HAJDÚ MIHÁLY

BARTHAS JÓZSEF, PUSZTINA SZEMÉLYNEVEI

Egy falu névanyagának összegyűjtése és tanulmányozása sok tanulságot rejt magában: megismertet a falu jelenlegi névállományával, de a község történelmi múltjára, népesedési, települési, gazdasági és művelődéstörténeti viszonyaira is hasznos útmutatással szolgálhat. Az ilyen kutatások néprajzi hozadéka is számottevő lehet, ha a lejegyző képzett szakember. A fenti, általános érvényű megállapítások különös súlyt nyernek, ha hazánk határain túl élő, létszámában fogyó magyar falvakról van szó.

Elsősorban ezért örülünk Barthas József kis könyvének, hiszen egy csángó település jelenlegi, élő személynévanyagát mutatja be. A gyűjtés helye: a romániai Pusztina /alighanem beszélő földrajzi név/ a Tázló /Taslou/ bal partján fekszik, 18 kilométernyire a legközelebbi vasútállomástól, Moinești-től. Történeti adatokat nem sikerült gyűjteni a jelenleg 1556 főt /455 családot/ számláló községről. A Codex Bandinus nem említi, tehát minden bizonnyal a madéfalvi veszedelem /1764/ után keletkezett. Pusztina lakossága — a Tázló menti többi csángó településtől eltérően — színmagyar és római katolikus.